

Érett ésszel, józanon (II. rész)

Olvassátok, ha nincs jobb dolgatok

„Ne azért olvassunk, hogy megértsünk másokat, hanem hogy megértsük magunkat.” – E. M. Cioran

Új fogalmat vezetünk be: a Rabelais-tól való távolság metafizikai együttthatóját, ami egy-egy szöveg terjedelmének, humorral átítatott vagy végzetesen humortalan voltának, az ironikus önreflexió meglétének vagy kóros hiányának összegéből / szorzatából / négyzetgyökéből adódik, egy százfokú skála szerint. Minél nagyobb a szóban forgó együtttható, annál fontoskodóbb, önteltebb és unalmasabb a könyv, szerzője annál inkább elmarasztalható a rabelais-telenség főbenjáró vétkében.

CERVANTES: DON QUIJOTE

„A nevetés a fölény cselekedete, az ember diadala a világ-egyetem fölött, csodálatos lelemény, amely valóságos méretekre zsugorítja a dolgokat.” – E. M. Cioran

Ha öt könyvet lehetne magammal vinnem arra a bizonyos szigetre, elvacakolnék egy darabig, mi kerüljön be a kiválasztottak kvintettjébe (Petőfi Sándor *Összes költeményei...* az *Ezeregyéjszaka...* a *Lúdas Matyi...* Steinbeck regénye, a *Tortilla Flat* (magyarul *Kedves csirkefogók* címmel jelent meg)... az *Ez mind én voltam egykor* Füst Milántól, vagy inkább Hašek *Švejkje...* vagy egy üres lapokból álló, nem túlságosan vastag könyv...). De ha csak egyet vihetnék, rögtön tudnám: az az egy nem lehet más, csakis a *Don Quijote*. Már csak azért is, mert 2005-ben, a Cervantes-év alkalmából megjelent Benyhe János remekbe szabott friss magyarítása. Ünnepelesen meg kellett volna, hogy szólaljon minden csengettyű, kolomp, kürt, sziréna, harang, el kellett volna, hogy induljon az összes még meglévő szélmalom, hogy hirdesse országnak-világnak: – Örvendeztetek, emberek, megjött a Búsképű Lovag, hogy orvosolja a sérelmeket, eligazítsa a ferdeségeket, jóvátegye a törvénytelenégeket, megszüntesse a jogtalanságokat, kiegyenlítse a tartozásokat!

Don Quijote históriája egy spanyol börtönben fogant, „ahol csak kényelmetlenség tanyázik, és minden siralmas zaj otthonos”. Első ízben én is börtönben olvastam, mint „politikai fogoly”, s közben így sóhajtoztam: – Hej, hispániai börtönök, hát ti bennetek Don Quijotéről lehetett írni? Tudod mit, Miguel? Én megyek a tizenhetedik századi Sevillába, a legkatolikusabb II. Fülöpnek, a hit pajzsának, az eretnekek pallosának az alcalái hercegnél elzalogosított királyi börtönébe, rablók, anyagvilko-

sok, zsebtolvajok, csalók, pénzhamisítók, selyemfiúk, adósságért bekasztlizottak közé, te meg jössz a huszadik századba, holt lelkek közé a kecskeméti megyei börtönbe, majd meglátjuk, mire mész a másfél centis ceruzacsonkkal, ha egyáltalán megkapod a zárkafőnöktől, meg az efféle szellemi táplálékkal: *Az Y alsó szárának mikroszkopikus vizsgálata a harkovi traktorgyárban – A tajga acélfurulyái – A volgai bűvárpoloska színérzékelése – Lenin az uborka savanyításáról – Grisa Puzirevszkij belép a komszomolba – A lapostetű törzsfjlődésének Razumovszkij-féle dialektikus tipológiája – Lenin mauzóleumának pártszerű lelinóleumozása*, s miként teszed túl magad egyik rabtársad tízpercenként ismétlődő, mindannyiszor az ÁÁÁCSKAPOCS szóba torkolló öblös bőfögésén...

„Mit képvisel Don Quijote?”, kérdezi Hamletet és Don Quijotét egybevető tanulmányában Turgenyev, és így válaszol: „Mindenekelőtt hitet, abba vetett hitet, hogy a valóságban van valami örök és megingathatatlan, hitet az egyénen kívüli valóságban, amelyhez az egyén nem férhet hozzá egykönnyen, mert azt követeli tőle, hogy áldozza föl magát érte, de amely végül meghajol a szolgálat állhatatossága és az áldozat ereje előtt.”

Aki nem fél a termékenyítő gondolatoktól, nem fél tőle, hogy forradalmat robbantanak ki fejében az olvasmányai, nem fél változtatni az életén, olvassa el a Don Quijotét!

Rabelais-tól való távolságának patafizikai együtthatója: 0,000000001.

RICHARD KATZ: KUTYAPOSTA

„Az állat napja majd akkor jön el, ha előbb eljött az ember napja, ha nem lesznek többé kínzók és megkínzottak az emberek között.” – Bálint György

Kényszeresen visszatérő rögeszmék gyötörnek? Állandóan le vagy törve? Megszokott tevékenységeidben nem leled már örömed, mert a könyöködön jön ki az egész? Nehézre esik összeszedni a gondolataidat? Befellegzett az étvágyadnak? Nem bírsz aludni, éjjel szüntelenül hánykolódsz az ágyadban? Bűnösnek, haszontalannak, sikertelennek érzed magad? Folyton azon töröd a fejed, hogyan szabadulhatnál ki létezésed szűk kis ketrecéből, hogyan szabadulhatnál meg önmagadtól? Meg-megkísért az öngyilkosság gondolata?

Ha 'igen'-nel válaszoltál bármelyik kérdésre, íme, a személyesen neked szóló gyógyír: Richard Katz *Kutyaposta* című regénye. Minden során érződik, hogy Domokos Mátyás, a kiváló szerkesztő, kritikus és irodalomszervező, jókedvében fordította magyarra.

Nick, a Rio de Janeiró-i boxer, meg Seppli, a zürichi skót terrier, mind a ketten kan kutyák, könnyfakasztóan mulatságos levelekben számolnak be egymásnak mindennapi tapasztalataikról, az emberek állhatatlanságáról és öntelt fontoskodásáról, a kutyaélet játszi forgandóságáról, gyerekekről, macskákról, csontokról, szukákról,

kicsi és nagy mókákról meg vadászatokról, a lét elviselhetetlenül nehéz illatgazdagságáról... „Az emberekben nincs semmi kitartás. Sehoh se bírják ki sokáig. Mindig máshova akarnak menni. Mi sokkal kitartóbbak vagyunk. Ha egyszer megszoktunk egy házat, éppoly kevésbé szeretjük cserélni, mint az emberünket.”

Arról, hogy miként gondolkodnak az emberek a kutyákról, mindnyájan közhe-lyek tucatjait fújjuk. Manapság szinte lehetetlen elkerülni, hogy kajla nőszemélyekbe ne botoljunk lépten-nyomon, akik órákon át a blökijükről locsognak. Ha az inkvizí-ció kínozókamráiban vagy az ávó vallatópincéiben kutyákról fecsegő nőszemélyeket alkalmaztak volna, nem kellett volna több negyedóránál, és a korábban mindenféle kízásnak hősiesen ellenálló vallatottak fölülöltenek: „Mindent bevallunk, mindent aláírunk, csak ezt a némbert vigyék ki innen!”

Arról azonban, hogy miként gondolkoznak a kutyák az emberekről, alig tudunk valamit. „Homályos, tétova értelmük titka – ha hihetünk Francis Jammes-nak – fent él egy ártatlan, vidám paradicsom ölné.” Hogyha megkérdeznénk őket, bizonyára egyetérténeék Szabó Magdával: „a szenvedélyes állatbarátok többet ártanak, mint használnak az állatoknak. Az állatvilág igazi védelme nem épülhet fanatikus szenvedélyekre, szélsőséges érzelmekre, csakis racionális alapokra. Ez annyit jelent, hogy megértjük: az állatnak éppúgy saját élete, sorsa van, mint az embernek. Az erkölcs-telenség ott kezdődik, amikor játékszernek tekintik az állatot.” (Tudhatjuk viszont, hogy miként gondolkodnak az indiánok a fehér ember kutyáiról. Szerintük a sápadt-arcúak ebei, ezek a leigázott, megalázott, pojjácává idomított, gazdáik erőszakosságának levezetésére és dilinóik kiélésére szolgáló, kényüknek-kedvüknek alávetett farkcsóváló-, nyáladzó- és ugatógépek, csak hitvány utánzatai, szánalmas paródiái a vadon élő állatoknak. Bármilyen galádul bánik is velük teljhatalmú gazdájuk, ók boldogan nyalják kegyelmes lábait. Akármelyik medvebocs egyetlen támadó mozdulat-tal széttépi a legbőszebbnek tartott, körmönfont gonoszsággal és ostobasággal kitenyészített harcikutját is.)

Ha nekiállsz, nekiülsz vagy nekifekszel, hogy elolvasd Katz („Macska”) Richárd csehországi születésű német író (nem lehetetlen, hogy rokona a *Švejk, a derék katona* részeges tábori lelkészének) *Kutyapostáját*, a csontjaid velejéig érezni fogod, hogy élni (és könyveket írni) nem kis kunszt, egyszersmind (legalábbis ami az olvasást illeti) páratlan gyönyörűség is, és hogy a mérleg – ehhez persze kissé meg kell piszkálnod a nyelvét – el-elbillen, jóval többször, mint hinnéd, a gyönyörűségek irányában... Olvasni annyi, mint beszabadulni a gyönyörűségek kertjébe, s ott kedvükre téblábolni.

Rabelais-tól való távolságának patafizikai együttthatója: 3,7.

ROBERT FRANKLIN LESLIE: A MEDVÉK – ÉS ÉN

„Ne menj az emberek közé, maradj az erdőben! Menj inkább az állatok közé! Miért nem akarsz olyan lenni, mint én – medve a medvék, madár a madarak között?” – Friedrich Nietzsche

Csendélet

Manifeszt

Ha jól belegondolok, megbocsátón hagyva, hogy jóváírja magát a múltam, mérhetetlenül gazdag és szinte mennyeien boldog gyerekkorom volt, bár időnként cefetül mozgalmas. Jó nevelésemről leginkább háziállatok gondoskodtak: csirkék, kacsák, pulykák, bivalyok, lovak, tehenek, juhok, kecskék, kutya, macskák. Virágok és fák, a kert és az erdő lényei avattak be az élet értelmébe; szitakötők, cserebogarak, csigák, hangyák, gyíkok, siklók, viperák, borzok, nyulak, sünök, rókák, szarvasok, meg százféle madár. Dalokat költöttem és daloltam őket, és ha dalokat költöttem, nevettem, sírtam és dörmögtem: így dicsértem az én istenemet. Minden élőlény a testvérem volt, a tollas állatok, a kétlábúak, a négylábúak, nagyok és parányiak, a nyolclábúak, a tizenkét lábúak, a százlábúak, minden, ami a földön kúszik, a levegőben repül vagy a víz alatt él. Kertünk egyik-másik fája többre tanított meg, mint amire bármilyen „guru”, nevelő vagy tankönyv valaha is megtaníthat. Soha nem fogom elfelejteni a gyerekkorom felett őrt álló nemes fenyőfákat, meg azokat a nagylelkű diófákat, amelyekről barátságot, búvóhelyet és táplálékot kaptam. Boldogságomnak tán csak egy híja volt: hogy nevelőim közt nem lehetett *medve*.

Mikor ötéves koromban elolvastam életem első könyvét egy medvebocsról – James Oliver Curwood írta a Kanada hó borította rengetegekben, észak nomádjai közt játszódó regényt –, feledhetetlenül belém ivódott az író egyik mondata: „Az életben hagyás nagyobb örömet szerez, mint a megölés.”

A medvék – és én olvasása közben hevesen kívántam: bárcsak engem is örökre fogadnának a medvék, ahogy például a kanadai R. F. Leslie-t, aki mellé odaszegődött három medveboc. A közösen átélt két év alatt, miközben az embertől táplálékot és oltalmat kaptak, és megtanulták saját természetes kötelességeiket, bámulatos engedelmességükből, tiszteletükből, bizalmukból, együttműködésükből és vonzódásukból olyan mély és kölcsönös barátság bontakozott ki, amely felülmúlja minden várakozásunkat.

„... az ember eltörli a föld színéről a vadon természetes közösségét, és még csak meg sem érti, mivel pusztította el. A sólyom vándorrigót zsákmányol, a medve kirabolja a fajttyúk fészket, de ez nem sorsdöntő. Ez a természet egyik sajátossága, még ha nem értjük is. Vándorrigóink nem élnek félelemben, miután a sólyom tovaszárnnyalt, és a fajttyúk új fészkaljat költ. A vadon élete így zajlik kezdetek óta; a zsákmánynak állnia kell a zsákmányolást. De mihelyt közbelép az ember, akár úgy, hogy fölnevel három elárvult medvebocot, akár úgy, hogy trófeákat szerez, mert ki akarja elégíteni a benne lappangó Neander-völgyi sóvárgást a prédára, maga a természet is elrestelli magát, amiért egyik teremtményét olyan értelemmel ruházta föl, amely nem áll arányban a felelősségérzetével.”

A medve csaknem olyan értelmes, mint az ember, de sokkal finomabb a lelke. Egyetlen medvének sem jutna eszébe, hogy két lábon járó csupasz majmokra lövöldözzön, láncra verve táncoltassa, vagy „emberkertbe” zárva mutogassa őket.

Sánta Szarvas lakota sámán mondja a medvében rejlő erőről – hogy milyen is az, mikor a természetes állati erő támad valami „mesterségesen kitenyészített állatutánzatra”: „Lassan a medveerő is visszatér belénk. Ha megdühödünk, támadó kedvünket

medvemorgással adjuk tudtul, medvenyelven. HARRRNH – és már el is búcsúzhatsz az életedtől.”

Aki be szeretne iratkozni a medvék egyetemére, suvassza be szütyőjébe ezt a könyvet, mielőtt nyaralni vagy telelni indul – nem bánja meg!

Rabelais-tól való távolságának patafizikai együtthatója: 18,5.

NYIKOLAJ VASZILJEVICS GOGOL: A REVIZOR

„Hát az talán lehet, hogy a kozák erő hiába pusztuljon, hogy az ember csak döglődjék, mint a kutya, jó cselekedetek nélkül, hogy hazájának ne legyen hasznára? Akkor hát mi az ördögnek is élünk?” – Gogol: Tarasz Bulba

„Uraim! Azért kériem önöket ide, mert egy igen kellemetlen hírt kell közölnöm: revizor jön hozzánk.” Így kezdődik a legmulatságosabb vígjáték, ami valaha is színre került.

Hlesztakovot, a vidéki kisvárosban pénze fogytán rostokolni kényszerülő kelekötya szélhámost inkognitóban utazó kormány-főfelügyelőnek nézik. Az egész város a kegyeit keresi, pénzzel és különféle ajándékokkal vesztegetik meg. Kezdeti zavara után belejön a huncutságba, pompás hangulatban, nagy beleérzéssel játssza a tőle elvárt szerepet – vagyis a biztonság érzetével tölti el a hozzá fordulókat. Az utolsó jelenetben csendőr hozza híriül, hogy megérkezett a valódi revizor. Egyetlen pillanat alatt semmivé foszlik a megvásárolt biztonság, mindenki lemeztelenedve áll a magasabb ítélőszék előtt.

„Gogol a legfranciább a nagy orosz regényírók között, és egyúttal a legoroszabb is – állapítja meg Claude Roy. – Olyan életet élt, amely megfelel a némelyekben az orosz írókról dédelgetett elképzelésnek. Kellően meggyötört lélek volt, misztikus válságokkal vívódott, meg volt győződve róla, hogy vallási, szent hivatást teljesít; tűzbe dobta kéziratait, városról városra vándorolt, félőrülten halt meg, bolondos látomásokkal küszködve.”

Jó és rossz egybeolvad Gogol színpadán, a középszerűségben dagonyázó szereplők egyszerre nevetségesek és szánalomra méltók. Gogol halálos csapásokat mér rekeszizmainkra, de közben ébren tartja részvétünket is. Az emberi állapot, „háncsbocskoros, nagy nyomorúságunk” méltán keltett benne mélabús keserűséget és sátáni kacajt. „Rettenetes hatása volt – írta Gogol a *Revizor*ról –: az olvasó kiérezte a szomorúságot a nevetésből, amely pedig még sohasem volt nálam ilyen hangos.”

A *Revizor* a képtelen és nyomasztó közigazgatás, az általános korrupció szatírája, mélyebb szinten pedig szarkasztikus példázat az ember kiszolgáltatottságáról a rossznak, a „gonosznak”. De misztikus jelentése is van: a vígjátékbeli város az ember „lelki városát” is jelentheti, a korrupciós hivatalnokok pedig „a lelkünk kincstárát meglopó szenvedélyeinket”, s a darab célja Gogol szerint: félelmet ébreszteni a nézőben a valódi revizortól, „szunnyadó lelkiismeretüktől”.

Olvasmányként is hallatlanul szórakoztató. Párját ritkítóan alkalmas rá, hogy családi körben fölolvassuk. Már a marakodás is, hogy ki „alakítsa” a két földbirtokost, Bobcsinszkijt és Dobcsinszkijt, akik úgy hasonlítanak egymásra, mint két tojás, nem mindennapi gyönyörűséggel jár.

*Hát az talán lehet, hogy a magyar erő hiába pusztuljon, hogy az ember csak dög-
lődjék, mint a kutya, hogy hazájának ne legyen hasznára? Akkor hát mi az ördögnek
is élünk?*

Rabelais-tól való távolságának patafizikai együtthatója: 1,1.

IVAN ALEKSZANDROVICS GONCSAROV: OBLOMOV

„... olyan értelme, amelyet az emberi elme keres benne, nemcsak az egész életnek és világnak, de semminek, egyetlen részletének sincs. Minden földi jelenségnek egyetlen igaz és nagy értelme van csupán, és ez az, hogy létezik. Aki ennél többet keres benne, azt nevezzük mi, istenek magunk között tudákos bivalynak.” – Füst Milán

Oblomov a létezés botrányára nemet mondó jámbor, aki kitér a világ kísértései elől. Nem akar az élet nevezetű összeesküvés cinkosává lenni, hanem – kigyógyulva a cselekvés illúziójából – a tétlenség szentségi állapotába emelkedik. Naszrudin mester, Diogenész, Don Quijote, Falstaff, Till Eulenspiegel, Simplicissimus, Gulliver, Pickwick úr, Hány János, Bolond Istók, Münchhausen báró, Josef Švejek és Übü papa rokona – panoptikumfigura és maga az ember. „Amikor a társadalom szétesik vagy a hazugság hínárjába kerül – mondja Claude Roy –, diadalmasan megjelennek a szelíd agyalágyultak, és ekkor az igazságot a nagy gyerekek, Don Quijote, Candide, Simplicius Simplicissimus vagy Švejek, a derék katona szájából halljuk.”

A regény elolvasása után nem gyűlöljük többé a semmittevést, a megfutamodást, az ábrándozást: *szeretjük Oblomovot*. Olyan emberre bukkanunk, akinek létezéséről korábban sejtelmünk sem volt. Egy nevetséges orosz nemessel találkozunk, aki nem Oroszországban, hanem bennünk, a lelkünk mélyén lakozik. Alternatív létezésért esengő korunknak talán ő az igazi hőse.

„Oblomov azért nem tud bekapcsolódni környezetének életvitelébe – írja *Édes anyanyelv* című, az orosz irodalom aranykoráról szóló könyvében Pjotr Vajl és Alekszandr Genisz –, mert azt ember-gépek, ember-bábok csinálják. Mindenkinek megvan a maga célja, a maga fogaskereke, amellyel másokhoz kapcsolódik. A sima, márványszerű Oblomovnak nincs mivel a többiekbe kapaszkodnia. Egyéniségét nem tudja a férj, a földbirtokos, a csinovnyik szerepére forgácsolni. Ő egyszerűen csak ember.”

Az érzékeny olvasót mindenekelőtt az írás kimondhatatlan gyöngédsége ejti rabul. Az *Oblomov*, mint az igazán jó regények, nem mint műfaji „szabályoknak” vagy szokásoknak eleget tevő írásmű fontos: jelentősége, hatóereje, sugárzása abban

a másban van, ami nem történet, nem alakok hierarchiája, nem végkifejlet, nem „üzenet” és nem is „katarzis”, hanem valami sajátságos terjeszkedés az olvasó létidejében, valamiféle lélegzés és lélegeztetés: nem annyira beszéd, inkább el- és meghallgatás; valamiféle *beszívárgás*. Mintha kozmikus csapok nyílnának meg valahol, és mérhetetlenül sűrű köztes rétegeken átszívárogna a szabadság csalóka ígérete...

„De hát mi lett Oblomovból? Hol van ő? Hol? A közeli temetőben nyugszik a teste, bokrok közt egy eldugott zugban. Baráti kéz ültette orgonagallyak szenderegnek a sír felett, s háborítatlanul illatozik az öröm. Mintha a csend anyala óvná az álmát.”

A regényt mind tájat taglaló Ortega y Gasset írja: „A regényszerűség lényege ... nem abban rejlik, ami történik, hanem épp abban, ami nem történés: a szintiszta elevegenségben, az alakok ilyenségében és itt-létükben, mindenekelőtt pedig az összességük adta hangulatban, a légkörben. ... Ha bizonyos könyvek címét említik, mintha egy város nevét mondanák, amelyben egy ideig éltünk: rögtön egy éghajlatra, az utcák sajátos illatára, lakóinak közös arckifejezésére és a jellemző életritmusra emlékezünk.”

Rabelais-tól való távolságának patafizikai együtthatója: 9,5.

LEONYID SZOLOVJOV: A CSENDHÁBORÍTÓ

„Kiskölyök koromban bementem egyszer az apám dolgozószobájába, és nyitva hagytam az ajtót. Nem szólt rám, hogy csukjam be, hanem azt mondta: – Lám csak, nyitva felejtettem az ajtót. Légy szíves, csukd be. – Ez az emlék több mint negyven éve eleven bennem.” – Idries Shah

Szakajtónyi datolyát vett egyszer Naszrudin, és magvastul-mindenestül majszolgatta. Ennek láttán firtatni kezdték az emberek, hogy miért nyeli le azt a rengeteg magot. – Magvastul mérték, magvastul vettem, magvastul is eszem meg – felelte Naszrudin. Egyszer meg tejet árult, és ahogy róttá az utcákat, behívták egy házba, hogy mérjen ki egy liternyit. Belenéztek a korsajába, hát víz volt benne. – Ejnye, a kutyafáját – resztekedett Naszrudin –, elfelejtettem hozzáönteni a tejet!

A Közel-Keleten széltében-hosszában ismert és kedvelt kópékirály, minden idők legsodálatosabb csavargója állítólag csakugyan élt, valamikor a tizennegyedik században, és *hodzsa*, vagyis muszlim papi személy volt. Temérdek csíny és furfangos cselekedet fűződik a nevéhez. Mások szerint az emberek gyarlóságait, viselkedésük fonásait példázatosan magára öltő Naszrudin alakját dervisek találták ki, mégpedig nevelési-beavatási célzattal, hogy a történeteinek mélyére hatoló tanítványt előrehaladni segítsék a misztikus megvalósulás felé vivő útján. Szufi fölfogás szerint ő a dervisek fejedelme, a bölcsesség fő-fő tanítómestere.

A múlt század első felében élt orosz író, Leonyid Szolovjov egységes történetbe foglalta a híres csalafinta és mókamester megfoghatatlanul sok arcú, kortalan figuráját, és gazdagon indázó regénnyé szötte, Illyés Gyula pedig magyarrá fordította.

Ahogy kigöngyölődik előttünk az igazságtevő népi hős kalandjainak az Ezeregyéjszaka színeiben tündöklő meseszönyege, lelkünk megtelik fényvel és derüvel, sőt bizakodással, hogy eljön az idő, amikor az emberek elkezdik átformálni és megtisztítani az életüket, megtisztítva e nemes munkában saját lelküket is mindenféle hitványságtól.

„Öszvérét az útszéli fához kötötte, maga pedig mellé feküdt a csupasz földre; fejét egy kőre hajtotta. Szeme előtt megnyílt a magas, sötétén áttetsző égbolt tündöklő csillagképeivel. Ismert minden csillagot: tíz év alatt oly gyakran látta maga fölött a szabad eget. És mindig azt gondolta, hogy a szemlélődésnek ezek a néma, bölcs órái gazdagabbá teszik a leggazdagabb embernél is. Mivelhogy pedig a világon mindenkinek meg van írva a sorsa: a gazdag aranytárból eszik ugyan, de tető alatt kénytelen hálni, s nem adatott meg neki éjfélkor, amikor minden elcsöndesedik, kék és hűvös csillagködön át megérezni a föld szárnyalását...”

Rabelais-tól való távolságának patafizikai együtthatója: 0,00001.

CURZIO MALAPARTE: AZ ÁLLAM MEGDÖNTÉSÉNEK TECHNIKÁJA

„Miért nem folytatjuk, és [a gyűlölet büntethetővé tétele után] miért nem tiltjuk be a szeretetet is? ... Ne álljunk meg félúton! Helyezzünk törvényen kívülre minden olyan ellenőrizhetetlen emberi érzelmet, amely nincs irányára a kormánynak. Mindazoknak, akik helyeslik, támogatják vagy dicsőítik a szeretetet, háziőrizettel, a hazaárulás vádjával és emigrálással kellene szembenéznük. Számúzzuk a »szeretet prédikátorait«, és vizsgáljuk meg, nem kellene-e a félelmet, az örömet, a reményt és a kétségbeesést is betiltani. Bármit, ami az emberek érzelmi Richter-skáláját elmozdítja a nulláról, azonnali büntetéssel kellene sújtani.»
– Neil Mackay: *The War on Truth*

Curzio Malaparte (1898–1957), a 20. század első felének nagy hatású olasz publicistája és írója, mindenféle ideológiai csepürágás és szemfényvesztés esküdt ellensége, Giovanni Papini és Pier Paolo Pasolini lelki tejtestvére, német apától és olasz anyától született a toszkánai Pratóban. Személyiségét „igen összetettnek” mondják: következtelen volt és szertelen, tele szenvedéllyel, csupa parázsló intelligencia, borotvaéles logika és makulátlan ízlés. Bövelkedett meghökkentő és paradox gesztusokban, a többi „átkozott toszkánhoz” hasonlóan, akiről könyvet is írt, éppen ezzel a címmel: *Maledetti toscani*, „Átkozott toszkánok”. Utolsó éveiben megkülönböztetett érdeklődéssel tüntette ki a maoizmust, s ezzel mintegy a mellett tette le a garast, hogy mégsem forog a föld, hanem áll és lapos, ékesen, vagy inkább éktelenül bizonyítva, hogy a következetes baloldaliságnak (akárcsak a következetes jobboldaliságnak) elhülyülés a vége. Tüdőrákban halt meg Rómában, 1957-ben. A halálos ágyán katolizált, noha

egész életében protestáns volt és engesztelhetetlen antiklerikális. Talán ez volt az *enfant terrible*, az örök fenegyerek utolsó polgárpukkasztása – vagy talán így adta be végül derekát a konformizmusnak. Nemcsak a művei maradtak az utókorra, hanem egy csodálatos villa is Capri szigetén, a *Casa Malaparte*, Itália egyik legszebb épülete, amely az ő tervei szerint épült, és amelyet ráhagyott a Kínai Népköztársaság kormányára. 1963-ban Jean-Luc Godard a Malaparte-villában forgatta egy Moravia-regény nyomán *Le Mépris* („A megvetés”) című filmjének egy részét. Az egyik jelenetben a film főszereplője, a tenyérbe mászóan undok kis szipirtót, hiú, szeszélyes, makrancos gyerekasszonyt alakító Brigitte Bardot pucéran napozik a villa tetején.

Eredetileg Kurt Erich Suckertnek hívták, a *Bonaparte* (’jó rész’) névre rímelve vette föl a *Malaparte* (’rossz rész’) írói nevet. Gabriele Brustoloni „ellentmondásos lángésznek” nevezi, és így jellemzi: „Malapartében nehéz elkülöníteni az embert a »szereplőtől«, hiszen olyan szoros szálak fűzik egyiket a másikhoz, hogy élete szinte azonosítható az irodalmi munkásságával – ekként építette egész életében, kivált a vége felé, a saját mítoszát. [...] Kezdetben militáns fasiszta – ám maga Mussolini ad parancsot a száműzetésére. A Duce veje, Galeotto Ciano közbenjár az érdekében, így sikerül megszabadulnia a Lipari-szigeten elszenvedett nyomorúságtól. Később a kommunista eszmék felé fordul, és sikerül megnyernie Togliatti barátságát – Gramsci erőteljes kritikája ellenére” (aki gátlástalan törtetést, mérhetetlen hiúságot és kaméleonszerű sznobizmust vetett Malaparte szemére, és olyan emberként jellemezte, aki „a siker érdekében bármilyen elvetemültségre képes”). „Kalandornak bélyegezték; élete mintha egy csiszolt kaleidoszkópban játszódott volna, amelyben láthattuk őt harcolni az első világháborúban, láthattuk mint szindikalistát, politikust, újságíró, költőt, dramaturgot, filmest, sőt még színészként is, egyre újabb szerelmi kalandok örvényében, láthattuk párbajozni, még a későbbi szocialista vezérrel, Pietro Nennivel is, láthattuk letartóztatásait és száműzetését, botrányait, kivált pedig kétes kapcsolatait a hatalommal.”

Magyarul egyetlen műve jelent meg csupán, a *Kaputt* című regény (több kiadásban is), a második világháború poklának ez a dantei ihletésű krónikája. „Malapartében minden megvan – írta róla a francia *Combat* kritikusa –, amit a férfiúi nagyság, a szabadságvágy és az ember iránti tisztelet megkíván. A *Kaputt* Veronika kendőjéhez hasonlatos: kimoshatatlanul rárajzolódott azoknak a gyászos éveknek vére és szennye, amelyekben élnünk adatott.” A katolikus egyház indexre tette a *Kaputt* folytatását, az 1949-ben megjelent *La pelle* („A bőr”) című szürrealista regényt, amely Nápoly teljes erkölcsi elzülléséről szól, miután a szövetségesek fölszabadítják: minden és mindenki eladó, az emberek már csak egyetlen „zászlóért”, a saját bőrükért hajlandók harcolni.

Malaparte először 1931-ben, francia nyelven jelentette meg *Technique du coup d’État* („Az államörös technikája”) című, a kor forradalmi és ellenforradalmi Európájáról kíméletlen röntgenképet rajzoló, a legfelső fasiszta vezetést igencsak fölboszszantó művét, ami nyomban szárnyra kapta az író nevét. (A közkeletű – a *coup d’État* magyarításaként, a félreértett német „Staatstreich” kontár melléfordításaként szüle-

tett – *államcsíny* kifejezés annyira pontatlan és félrevezető, hogy ebben a szöveggörnyezetben nem használhatjuk.) A könyvet mind a bal-, mind a jobboldalon fölhívásként értelmezték a hatalom erőszakos megragadására az állam megdöntése révén, jóllehet Malaparte homlokegyenest az ellenkezőjét állította az olasz kiadás előszavában, mondván, hogy ő igenis az állam megvédésének technikáját óhajtotta elemezni: „Ennek a könyvnek ... az a célja, ... hogy megmutassa: az állam meghódításának és megvédésének gondja nem politikai, hanem technikai kérdés; az állam megvédésének művészetét ugyanazok az elvek szabályozzák, mint az állam meghódításának művészetét; az állam megdöntésére nézve kedvező körülmények nem szükségképpen politikai és szociális természetűek, és nem az ország általános helyzetén múlnak. Talán sikerül némi nyugtalanságot keltenem Nyugat-Európa jól szervezett, civilizált országainak szabad polgáraiban. Ez a szabad polgárok számára oly természetes nyugtalanság szülte a szándékot, hogy megmutassam, miként lehet meghódítani és hogyan lehet megvédeni a modern államot.”

„Minden művészetnek megvan a maga technikája – írja Malaparte. – Nem mondhatjuk el az összes nagy forradalmárról, hogy ismerték az állam megdöntésének technikáját: Catilina, Cromwell, Robespierre, Napóleon, hogy csak néhányat említsünk a legnagyobbak közül, sőt Lenin is, azt bizonyítják, hogy ezzel a művészzel kapcsolatban mindent ismertek, csak éppen a technikáját nem.” „Lenin volt a forradalom stratégiája, idealistája, sugalmazója, *deus ex machinája*, ám a bolsevik állampuccs technikájának Trockij a szülőatyja.”

A Machiavelli kristálytisztá prózáját idéző könyvet, melynek tanúsága szerint maroknyi elszánt összesküvő bármely demokratikusnak mondott országban kezébe kaparinthatja a hatalmat, jó néhány nyelvre lefordították (az Egyesült Államokban *A forradalom technikája* címmel jelent meg). Egyszerre értekezés és elbeszélés, pamflet és zseniális riport: mindenekelőtt azonban a hatalom erőszakos megragadásáról („palotaforradalom”, „zendülés”, „államtörés”, „puccs”, „az állam megdöntése”) szóló elmélet pontos és érzékletes kifejtése. „A modern állampuccs kérdése technikai jellegű kérdés. A fölkelés olyan gépezet, melynek mozgásba hozásához technikusokra van szükség; ám megállítani is csak technikusok tudják.”

„Gyűlölöm ezt a könyvemet – írta 1948-ban, a könyv első olasz nyelvű kiadásának előszavában. – Szívem mélyéből gyűlölöm. Dicsőséget szerzett nekem: azt a szánalmas valamit, ami a dicsőség, ám rengeteg nyomorúságot is. E könyv révén ismertem meg a börtönt és a száműzetést, barátok árulását, ellenfelek rosszhiszeműségét, az emberek önzését és hitványosságát. E könyv nyomán kapott lábra az az ostoba legenda, hogy cinikus és kegyetlen vagyok, holmi Retz bíboros köntösébe bújt Machiavelli: pedig csak író vagyok, művész, szabad polgár, aki jobban szenved mások bajaitól, mint a sajátjaitól.”

Nyilvánvalóan sok szempontból vitatható könyv: azzal például egyáltalán nem vet számot, hogy a fasizmus, a nemzeti szocializmus, a kommunizmus és a globalokapitalizmus nagyon magas szinten lévő olyan embereknek a hatalom megragadására és megtartására irányuló nemzetközi (nem elméleti, hanem vérezen gyakorlati) össze-

eszküvése, akik nem rettennek vissza semmilyen eszköztől sem, hogy elérjék vágyott céljukat – a glóbusz fölötti teljes uralmat. A demokrácia terjesztésének hamis lobo-góját lengető „színes forradalmak”, melyek szerte a nagyvilágban előkészítik a létező hatalmak szája íze szerinti rendszerváltozásokat, az állam megdöntésének és a hatalom megragadásának kézikönyveként olvasott Malaparte-műben leírt, a körülményekhez igazított és finomított technikát alkalmazzák. Alighanem Soros György éjjeliszekrényén is ott hever *Az államtörés technikájának* egy ronggyá olvasott példánya.

Miközben Malaparte az „államtörés” technikai szempontjait taglalja, túlhangsúlyozva az eszközök és a *kivitelezők* szerepét, jótékony homályban hagyja a háttérből irányító, az előtérbe tolt figurákat pénzelő és mozgató erőket, mindamellet könyve bővelkedik mély meglátásokban egy olyan jelenség természetrajzáról, amely máig sem veszítette el időszerűségét. A diktátor személyiségéről írott szavai is elévülhetetlenül érvényesek: „... mélységesen női a szellemisége: gondolkodása, becsvágyai, sőt akarata a legkevésbé sem férfiasak. Férfinak gyöngé, és ezt erőszakkal leplezi... Ami megtalálható szinte minden diktátorban, s ami jellemzi azt a módot, ahogyan értelmezik az emberek és az események közti kapcsolatokat, az éppen a féltékenységük. A diktatúra nem csupán kormányforma, hanem a féltékenység politikai, erkölcsi és intellektuális szempontból legfejlettebb válfaja. ... Minden diktátor ... csak azokat szereti, akiket megvethet. Arra törekszik, hogy előbb-utóbb megrontsa, megalázza, kihasználja és rabszolgasorsba döntse a ... nemzetet a szabadság, dicsőség és hatalom nevében.”

Malaparte könyvének magyarra fordításával és megjelentetésével sajnálatosképp adós a honi könyvkiadás. Ha sikerülne méltó formában piacra dobnia, kiadója nem csupán egy régi szellemi adósságot törleszthetne, hanem számíthatna arra a fölfokozott érdeklődésre is, ami az ilyen témájú műveket fogadná olyan alkalmakkor, amikor Malaparte teorémájához képest visszajukra fordulnak a politikai viszonyok, és fejük tetejére állnak a fogalmak – amikor a hatalom erőszakos bitorlójától, az emberek szemének kilopására és kilövésére szakosodott puccsistáktól szeretné visszahódítani az államot az önmagát szabad polgárok közösségeként meghatározó társadalom. („Szabad polgárok közössége? Hol él maga, írókám? Húzza már ki a kezét a libiből...!”)

Rabelais-tól való távolságának patafizikai együtthatója: 41,6.

ADONISZ: TÜKÖR ORFEUSZNAK

Adonisz (Ali Ahmad Szaid Eszber) 1930-ban született egy észak-szíriai hegyi faluban. Költő, esszéíró, műfordító, előadó, tanár, lapszerkesztő; jó néhány kitüntetés és irodalmi díj birtokosa; több ízben jelölték Nobel-díjra. 2011-ben Goethe-díjjal, 2014-ben – Yves Bonnefoy társaságában – Janus Pannonius-díjjal tüntették ki, s ebből az alkalomból a PEN Club és a Pluralica Kiadó *Tükör Orfeusznak* címen jelentette meg válogatott verseit.

Pályája elején, tizenhét éves korában öltötte magára a föníciai istenség, *Adoni* nevét, aki aztán Adoniszként, „kedves istenfiúként” kebeleződött be a görög mitológiába. Húszéves kora óta nagyvárosok: Damaszkusz, Bejrút, Párizs lakója, a világ metropolisainak vándora, örök úton levő, „bolygó arab”, a távolodás / a távolodva közeledés versben bujdosó peregrinusa. Alighanem remekül szót értene egy másik nagy peregrinussal, a zenében bujdosó Liszt Ferencsel. Meditatív lírája – „a nappalok antológiája és az éjszakák ontológiája” – keleti hagyományokat és nyugati hatásokat ötvöz, formák és megközelítések káprázatosan gazdag változataiban. Salah Stétie írja Adonisz kapcsán: „A nagy költő nem szerencsejátékos: elkötelezett fia fajtája emlékezetének, egyszerre természeti és természetfölötti gyermek” (gondoljunk Petőfire!). Aki a világhálón utánanéz, meggyőződhet róla, milyen vulkanikus öserő lüktet Adonisz verseiben, kivált ahogy szerzőjük előadja őket; alagutat lehetne fúrni velük a gránitsziklába. Azt sem tartja rangján alulinak, hogy közügyekben is állást foglaljon. Egy nyilatkozatában ekként figyelmeztette mindazokat, akiknek van fülük a hallásra, és szemük a látásra: „Ha vezetőink nem törődnek a nép jólétével, ha legfőbb gondjuk a hatalmon maradás, és a népet csupán a hatalom eszközének tekintik, holott a hatalomnak a nép javát kellene szolgálnia, ma még elképzelhetetlen katasztrófákkal kell szembesülniük.”

„A nemzeti irodalom manapság nem sokat számít – mondta Goethe 1827-ben Eckermann-nak –, a világirodalom korszaka van soron, és mindenkinek arra kell most törekednie, hogy sietesse ezt a korszakot.” Adonisz, korunk egyik legnagyobb arab nyelvű költője, „az arab irodalom megújulásának legékesebb szavú kutatója és szószólója” (Edward Said) *világlírárt* alkot a szó goethei értelmében. Más szóval őt is elérte a *Kommunista kiáltvány* „Búrsoák és proletárok” című fejezetében megjövendölt fejlemény: „A nemzeti egyoldalúság és korlátok közé szorítotttság egyre inkább lehetlenné válik, és a sok nemzeti és helyi irodalomból világirodalom alakul ki.”

Nem vállal azonosságot a távolságokkal, melyeket bejár. Megteszi őket; a távolságok arra valók. Távolság tartja magát mindentől, ami megfészkelés, berendezkedés és meggyökeresedés, eközben szüntelenül érzékelteti, hogy mitől távolodik. Például a közel-keleti indíttatásokról, a szufi misztikától. *Szufizmus és szürrealizmus* című értekezésében meggyőző bizonyítékok sokaságát tárja eléink az istenkereső keleti misztika és a másvilági üdvösségre fittyet hányó ateista művészeti mozgalom közti temérdek párhuzamosságról. A könyv *Rimbaud, az orientalista, a szufi* című fejezetében „keleti szufi költőként” olvassa Rimbaud-t, aki – hátat fordítva a „nyugati trespedésnek”, szembefordulva a descartes-i *Cogito, ergo sum* tétellel („Én, az valaki más. Ha a réz arra ébred, hogy kürt, nem tehet róla.”), egy húron pendülve a szufi mondással: „Gondolkodom, tehát én nem én vagyok” – rövid életéből tíz évet arab-izlám környezetben töltött el. „Rimbaud, a költő belső tudása ugyanaz, mint a szufi belső tudás – írja Adonisz. – Írásaiban nem szűk meghatározásokat találunk, hanem lehetőségek gyűjteményét, melyek jelentését minden olvasó és minden kor újraértelmezi. ... Ahogy Rimbaud szufi a szavak használatában, ugyanúgy abban is szufi, ahogyan a csönddel él. ... A látnok költő (vagy a szufi) eljut az ismeretlenhez vivő útjának leg-

Trio Pizza

Kirakat

szélső határára, vagyis elérkezik abba az állapotba, amelyet nem lehet szavakba önteni, a nem-beszéd állapotába. ... Az ismeretlennel való egyesülésnek ebben az állapotában tökéletes a szabadság. Ez a csönd a végső elragadtatás csöndje. Szóra nyílni lehetetlen. Az öröm pillanata ez, az őseredeti létezéssel való egyesülés elérésének pillanata, vagy ahogy Rimbaud írta, az öröklét megelélése: »Újra megvan! / Micsoda? Az öröklét. / A tengerrel egybeolvadó nap.«”

A modern arab költészetnek új irányt szabó adoniszi szóművek látszólagos egyszerűsége, végsőkéig lecsupaszíttottsága mögött (ahogy tágul a látóhatár, úgy szűkül a kifejezőmód) egy zárt, ezoterikus világ rejlik, amelynek fölfejtésébe a laikus olvasó aligha vághat bele, s amelynek egyenértékű visszaadására vagy akárcsak megközelítésére arabusul nem tudó, s emiatt közvetítőnyelvre fanyalodó fordító-átköltőként, a *Tükör Orfeusz* című kötet egyik munkatársaként nem vállalkozhattam, legföljebb arra – erősen remélve, hogy nem költöm át Herz szalámivá a Gangesz partjait –, hogy megsejtetni igyekszem e költészet nemes nagyszerűségét, magasztos tisztaságát, nyelven túli mágiáját. A többszörös transzformációt talán a költői jelentés kevésbé sínylette meg, mint a szó szerinti értelem.

„A nyelvek az idő múlásával az elszegényedés, nem pedig a gazdagodás irányába haladnak – írja *Kristályparadicsom. Iszlám tradíció a mór kultúrában* című értekezésében Titus Burckhardt. – Az arab nyelvben meglévő, az idő haladtával sem kopó eredeti gazdagság kivált a szavak és kifejezési lehetőségek mérhetetlen bőségében nyilvánul meg. Egyrészt több szóval jelölhet, különböző oldalakról világíthat meg egy-egy tárgyat, másrészt a szavak bensőleg kölcsönösen összehangolt jelentéseket hordozhatnak. Alighanem ezen a jó értelemben vett sokértelműségen alapul az a sajátossága, hogy szent nyelvként szolgálhat. ... [A] tömör fogalmazás lehetősége, valamint a szavak csaknem határtalan gazdagsága a fonémák sokféleségével, a rövid és hosszú szótagok ritmikus váltakozásával együtt költői nyelvvé teszi az arabot, belső eseményné alakítva egy-egy képet, állapotot, tájat, ami egyszerre dallam és ritmus.”

Adonisz kedvelt toposzai, költői mitológiájának építőkövei: a fa, a fű, a rózsza, a tükör, a mennydörgés, a villám, a vízözön, a tűz, a szél, a por nem(csak) önmagukat jelentik, hanem képviselnek, „üzennek” is valamit. „Adonisz olyan világot teremt újjá – állapítja meg Jacques Lacarrière –, ahol keverednek az évszázadok és az arcok a szavak fénylő porának fundamentumán. Alakokat, gesztusokat, fordulatokat, érzelmeket halmoz egymásra, hogy versről versre feledhetetlen képek és látomások letörölhető és újraírható pergamenjét hozza létre.” Adonisz nyelve – a szeretet, a szenvedés és az örület minden formájában az ismeretlennel való egyesülést kereső Rimbaud egyik látnoki leveléből idézek – „lélektől lélekig hat, mindent egybefoglal, illatokat, hangokat, színeket, gondolatokhoz tapadó és belőlük fakadó gondolatokat. A költő azzal adja az ismeretlen mennyiség meghatározását, hogy a maga korában ébred föl az egyetemes lélekben: többet ad, mint gondolkodásának vázát, mint a haladás felé vivő útjának lejegyzését. Ő a haladás megsokszorozója. Valójában kissé görög ez a költészet.”

Az ókorban Adonia-ünnepet ültek Adonisz emlékezetére, akinek szépsége a görög mítosz szerint a szépség istennőjét, Aphroditét is rabul ejtette (Adonisz vadászat közben halálra sebezte egy vadkan, kiömlött véréből sarjadt a kökörücsin virága). A *Tükör Orfeusznak* című, a szír poéta életműve előtt tisztelgő kötet sajnálatosan csekély figyelemben részesült, pedig a magyar versértők Adonia-ünnepének volt szánva.

*Ne kérdezd tőlem ki voltam
Honnét jövök
Rád találtam
Kiszabadultam a sötétségből
Megszülettem*

Rabelais-tól való távolságának patafizikai együtthatója: 23,8.

JACQUES DERRIDA: GRAMMATOLÓGIA

Van, aki Jacques Derrida *volt*: 2004. október 9-én, fölmondva a végső filozófiai leckét, „megadta magát a halálnak” a jelenkor egyik legnagyobb hatású gondolkodója – bár aki *történetesen* (és látszólag) Derrida *volt*, ezt jogosan vitathatná, mivel, „mint tudjuk”, nincs olyan entitás, bárhol is *jelenlévő* létező, aki kivonhatná magát a „*külömbség*”, az „*elkülönbözés*” mozgása alól; nincs olyan alany, aki ágense, szerzője vagy mestere lenne a „*külömbségnek*”, és az „*elkülönbözés*” *történetesen* vagy empirikusan *megesne* vele. Az alany – a tudatos és beszélő alany – a megkülönböztetések rendszerétől, az *elkülönbözés* mozgásától függ. Az alany nincs *jelen*, következésképpen nincsenek *jelenlévő* alanyok, kivált pedig önmaguk számára nincsenek *jelen az elkülönbözésen kívül* vagy *előtte*. Ha mégis létrejöhetünk valahogy: csupán önmagunkat elosztva, szétszórva, „temporalizálódva”, önmagunkat „*elkülönbözve*”, halogatva. *A létesülés: halogatás, halatkozás, „curriculum mortis”.*

Derridának az olvasással és az írással kapcsolatos – kanti értelemben *kritikai* – fölfogása, dekonstrukciós praxisa, a fenomenológiára, a pszichoanalízisre és a strukturalizmusra vonatkozó újraértelmezései nem kis hatással voltak a kortárs európai és tengerentúli kritikai gondolkodásra. Téziseit világszerte hevesen vitatták; könyvtárnyi a róla szóló irodalom.

Munkásságában arra törekedett, hogy túlhaladja az európai bölcsélet „logocentrikus” kereteit. A *logocentrizmus* szerinte „nem filozófiai vagy történelmi tévedés, amelybe a Nyugat vagy akár a világ filozófiájának története várakozásokat meghazudtolva, patológikus módon beleesett, hanem szükségszerű mozgás és struktúra, ezeknek azonban szükségszerűen megvannak a maguk határai”. A meghaladási kísérlet nem azt jelentette Derrida gyakorlatában, hogy „hátat fordít a filozófiának (aminek legtöbbször rossz filozófia a végeredménye), hanem *bizonyos módon (újra)olvassa a filozófusokat*” – vagyis radikális kérdésekkel illette például Platón, Descartes, Hegel, Nietzsche, Freud, Husserl, Heidegger szövegeit. Eközben *törlésjel alá helyezte*

a metafizika történetét („amely, a preszokratikusoktól Heideggerig, mindig a logosznak tulajdonította az igazság eredetét”); e törlésjel alatt eltörlődött az *érzékfölötti jelölt jelenléte*, miközben mégis olvasható maradt; lerombolódott, de közben láthatóvá tette magát a jel eszméjét: ez az a szükségszerű írásfortély, amelynek segítségével az írás tudománya, a *grammatológia* ki próbálta tapogatni „a jövődönék már a jelenben, a tudás berekesztődésén túl megmutakozó, elkerülhetetlen világát”.

Grammatológia című értekezésében Derrida az írás történetének újraírására tett kísérletet: kijelölt bizonyos történelmi támpontokat, és néhány kritikai fogalmat (*nyom, különbség, tartalék, elkülönbözés*) javasolt. Mindazoknak a jelentéseknek a dekonstrukcióját – nem lerombolását, hanem rétegekre bontását – hirdette meg, amelyek forrása szerinte a logosz forrásában, a jelenlét metafizikájában leledzik. Dekonstruálva a jelenlét metafizikájából táplálkozó időszemléletet, valamint az egyaránt ebben az időszemléletben gyökerező fenomenológiát és strukturalizmust, ki próbálta szabadítani az írást a másodlagosságból, beszéd alá szorítottságából.

Derrida fölfogásában a grammatológiai, azaz dekonstruktív elemzés olyan olvasás, amely nem szövegeket *védelmez*, hanem létrehozza és *vélelmezi* őket. (Szálakra bont, olvasatot termel, „létrehozza a szöveg textualitását”). A *szöveg* (irodalmi/filozófiai/pszichikus/antropológiai/stb., szűk és/vagy tág értelemben vett szöveg) nem egyéni termék: a nyelvhez tartozik, nem holmi „szuverén alkotóhoz”. Derrida szemében a textus: jelenlét és távollét *játéka*; az *eltörölt jel* helye. A textualitás nemcsak a vizsgálódás „tárgyat” öleli fel, hanem a vizsgálódó „alanyt” is – ily módon eltörlődik az alany és a tárgy közti *szabatos* megkülönböztetés. Minthogy a grammatológiai elemzés Derrida szerint sohasem érhet véget, ennél fogva mindig újra kell kezdődnie, s mert maga az elemzés is folyamatosan dekonstruálódik, a grammatológia nem válhat „pozitív tudománnyá”: e gondolkodásmód legradikálisabb elemei meggátolják a rendszerré szerveződést. Derrida arra buzdított: úgy használjuk a nyelvet, hogy közben egyszermind el is töröljük. Illetve: a nyelvet sem nem használni, sem nem eltörölni. Derrida szerint azonban: „A sem/sem, az *egyszerre*, vagy inkább *vagy inkább*”.

„Arról van szó – olvassuk –, hogy kidolgozzuk az írás új fogalmát. Ezt *grammának* vagy *elkülönbözésnek* nevezhetjük.” Az *elkülönbözés*, a „külö**mb**ség” egyrészt a különbségeket létrehozó írás tevékenységét jelöli, másrészt és egyúttal annak a jelenlétnek a halogatását/elhalasztását is, amely e „létrehozás” által támad. „A megkülönböztetések játéka valójában szintéziseket vagy utalásokat tételez föl, és ezek megtiltják, hogy bármely pillanatban, bármilyen értelemben, valamilyen egyszerű elem önmagában *jelen* legyen, és csakis önmagára utaljon. Akár a beszélt, akár az írott diskurzus rendjében található is, semmilyen elem nem működhet jelként, csak ha egy másik elemre utal, amely maga nincs egyszerűen jelen. Ez a láncolat teszi, hogy minden egyes elem – fonéma vagy graféma – a benne lévő *nyom* alapján a lánc vagy a rendszer egyéb elemeiből tevődik össze. Ez a láncolat, ez a szöveget a *szöveg*, amely csak egy másik szöveg transzformációjából jöhet létre. Semmi, sem az elemekben, sem a rendszerben, soha sehol nincs egyszerűen jelen vagy távol. Keresztül-kasul csak megkülönböztetések és nyomok nyomai vannak.”

Az írás kérdéséről *van* tehát szó Derridánál, mindenestül az íráséről – a könyvből való kilépésről, amely a könyvön belül megy végbe. „Létezni annyi, mint könyvben lenni, még ha a létnek nem is az a természete, amit a középkor gyakran Isten könyvének nevezett. Isten maga is a könyvben keletkezik, ami ezáltal az embert Istenhez és a létet önmagához köti. A könyv azonban meg van szállva, veszélyben forog, a semmi, a nem-lét, a nem-értelem fenyegeti.” Derrida – a könyv kérdése, az önmagát kérdező írás, az önmagát kérdező kérdés kérdése. „Hátha a könyv – mégsem más, mint a beszélő korszak, a beszéd korszakának börtöne?” „Ha a könyv, a szónak minden értelmében, csupán egy *korszaka* volna a létnek (mégpedig végét járó korszaka, mely haláltusájának fényében, avagy szorításának csillapodtával tenné láthatóvá a létet, és amely, mint a végső betegség, mint némely haldoklók fecsegő és makacs emlékezet-túltengése, a holt könyvekről *szóló* könyveket szaporítaná)? Ha többé nem a könyv-forma volna a lét modellje? Ha a lét radikálisan kívül lenne a könyvön, az írás-jelen? Ha a lét elveszítené önmagát a könyvekben? Ha a könyvek a lét feloldását jelentenék? Ha a könyv világban való léte, előfordulása, létének értelme csupán az olvashatatlanságban, a radikális olvashatatlanságban tárulna föl, és ez az olvashatatlanság nem egy elveszett vagy keresett olvashatóság cinkosa, egy olyan lapé, amit még nem kötöttek be semmilyen isteni enciklopédiába? Ha maga a világ nem egy *Másik*-nak a kézírata volna, hanem mindenekelőtt minden lehetséges kézirat *Másikja*? Ha a könyv csupán a halál legbiztosabb elfelejtése volna?”

Derrida szerint Kant óta tudatosult a filozófiában, hogy felelős saját diskurzusáért – vagyis felelős azért, hogy újra megvizsgálja, amit ismerni vélünk.

A dekonstrukció szándéka és elve már *A szellem fenomenológiájában* bejelentődik: „Amit általában ismerünk, csak azért, mert *ismerjük*, még nincs kellőképpen megismerve. A legközönségesebb önámítás és mások ámítása, ha a megismerésben ismertnek tekintünk valamit, és ezért elfogadjuk. Minden ide-oda beszélés ellenére az ilyen tudás, anélkül hogy tudná, mi történik vele, nem halad előre. *Egy képzetnek eredeti elemeire való szétbontása visszatérés a mozzanataihoz, amelyek nem mutatják a készen talált képzet formáját*” – írja Hegel.

„A nyelv magában rejti saját kritikájának szükségét.” Ez a kritika kétféleképpen fejlődhet ki, írja Derrida. Egyrészt abban a pillanatban, amikor láthatóvá válnak a természet/kultúra opozíció határai, e fogalmak történetét módszeres és szigorú kérdésősködésnek kell alávetni. Ez nem lehet sem filológiai, sem pedig filozófiai eljárás. „A filozófia egész történetének alapító fogalmai felől nyugtalankodni, e fogalmakat dekonstruálni egyáltalán nem azt jelenti, hogy a filológus vagy a klasszikus filozófiatörténész munkáját végezzük el. Kivezető lépést teszünk a filozófiából. A második lehetőség: a régi fogalmakat eszközként őrizzük meg, és itt-ott fölmutatjuk használhatóságuk határait. Többé nem tulajdonítunk nekik igazságértéket és szigorú jelentést, hanem alkalmasabb eszközök birtokában arra is készek vagyunk, hogy lemondjunk róluk. Addig is ki kell aknáznunk viszonylagos hatékonyságukat, hogy a régi masinériát, amelyhez tartoznak, szét lehessen rombolni.”

A *dekonstrukció*: stratégia a „régí nyelv” nietzschei örömmel végzett gondos újrárására – a *metafizika berekesztődésén belül*. *Metafizika* – ez Derridánál az összes jelenlét-tudományt jelenti. Ennél szorosabb meghatározás csupán törlésjel alatt lehetséges. A metafizika története, a Nyugat története: metaforák és metonímiák története. Az alapokkal, alapelvekkel, középponttal kapcsolatos elnevezések – eidosz, arché, télosz, energia, ouszia, lényeg, lét, létezés, szubsztancia, szubjektum, igazság, érzékfölötti, tudat, lelkiismeret, Isten, ember stb. – mindig valamilyen jelenlét konstansát jelölték.

„A grammatológiának dekonstruálnia kell mindazt, ami a tudományosság fogalmát és normáit az onto-teológiához, a logocentrizmushoz, a fonologizmushoz köti. Hatalmas és véget nem érő munka ez, és szüntelenül óvakodnia kell, nehogy a tudomány klasszikus tervezetének áthágása visszahulljon a tudomány előtti empirizmusba. Ez valamiféle *kettős könyvelést* követel meg a grammatológiai gyakorlattól: egyszerre kell túlhaladnunk a metafizikai pozitivismuson vagy a metafizikai szcientizmuson, és hangsúlyoznunk mindazt, ami a hatékony tudományos munkában hozzájárul a metafizikai föltevésektől való megszabaduláshoz, mert ezek teherként nehezdedtek meghatározására és mozgására kezdeti óta. Keresnünk és erősítenünk kell mindazt, ami a tudományos gyakorlatban *mindig már* elkezdett kilépni a logocentrikus zárványból.” „A grammatológia kétségkívül nem annyira... új tudomány, új tartalommal megtöltött, jól meghatározott, új területű diszciplína, mint inkább a textuális osztályozás körülmények közötti gyakorlata.”

A metafizika berekesztődésének kérdéstámasztói – Nietzsche, Freud, Heidegger például – a „törlésjel alatt” stratégiáját próbálták artikulálni: Nietzsche a *tudást* helyezte törlésjel alá, Freud a *pszichét*, Heidegger a *létet*. Ezt a gesztust nevezi Derrida *írásnak* – egy dolog jelenlétének eltörlését és mégis olvashatóként való megőrzését. E gesztus révén szabadulunk meg a metafizikától, és maradunk is benne egyszer-mind.

Derrida de-konstruáló olvasva-írásában megmutatkozik, hogy *minden szöveg magában hordja saját lerombolásának magjait*. Tudnunk kell azonban: „A dekonstrukció az *igen* oldalán áll, az élet igenlésének oldalán.”

„A metafizika valamiféle irányultság – írja Derrida –: láncirányú mozgás. Nem állíthatunk vele szembe valamilyen fogalmat, csak textuális munkát és másféle láncolatokat.” És ez a textuális munka bizony nem sétagalopp... „Minden egyes lépésnél kihagyásokkal, javításokkal, a javítások javításaival kellett előrehaladnom, elengedve minden fogalmat éppen abban a pillanatban, amikor felhasználni voltam kénytelen.”

Ha a fogalmakat nem csupán azért használjuk és dekonstruáljuk, hogy túlmutassunk rajtuk, és jelezzük „elégtelenségben pompázó önelégültségüket”, ha „az állítólagosan nyugati metafizikától” nem úgy szabadítjuk meg a *szöveget*, hogy „együttal megszabadítjuk minden szövegen kívüli dologtól is”, akkor a dekonstrukció (törlésjel alatt) „konstruktívva” válik. Ebben az értelemben lehet szükségünk a dekonstrukció állandó művelésére.

A Pécsi Tudományegyetemen 1993-ban, tiszteletbeli doktori címének átvételekor Derrida a dekonstrukció értékörző jellegéről, hagyományörző felelősségéről beszélt: „A félreértéseket elkerülendő engedjék meg, hogy arra hivatkozzam: amit dekonstrukciónak neveznek, kezdettől fogva kiemelt figyelmet szentelt azoknak a témáknak, amelyek olyan nyomasztóan és sürgetően foglalkoztatnak ma bennünket Európában: Európa, vagy helyesebben az európai azonosság, különbség és centralitás, a nyelvek és a fordítás, a határok és a mások, az idegen, az állam és a nemzet, a nemzetiség, az eredet és a születés kérdéseinek.”

Hogy miért van szükségünk a dekonstrukció állandó művelésére? Mert manapság (is) észlelhetjük, például politikai (tév)eszmecszeréinkben, hogy a diskurzus nincs tisztában saját föltételeivel, föltévéseivel, föltételezettségével, s éppen mert önfeledten, sőt önelégülten látatlanban hagyja saját metafizikai beágyazottságát, tulajdon kereteit nemhogy nem sérti meg vagy hágja át, hanem tovább erősíti és újratermeli. Az *igazság* szüntelen harsogása a tudatlanság harsogása – az *írás tudatlanság* harsogása, a *phoné* (a logosz) terrorja. Ez más szinteken, más rétegzettséggel, érvényes az irodalmi, a filozófiai, a néprajzi, a lélektani, a művészeti, a közgazdasági, vagy például a sporttal kapcsolatos közbeszédre is stb.; mindazokra a „berkekre”, ahol ülepítvényként tenyésznek a legodonabb evidenciák. A nemzettel-nemzetiséggel kapcsolatos hagyományokban, történetiségünk rituális szövegeiben elengedhetetlen a dekonstrukció fáradtságos, lankadatlan munkája, „mindig már” azonnali esedékességgel. Nélkülözhetetlen „a saját közösséget meghaladó írás képessége”.

Nagy Pál írja Derrida kapcsán: „Korunk ... számára létfontosságú, hogy dekonstrukciója: változása, átalakulása, adaptálódása a XXI. századi új felvilágosodás szellemében, az újítás, a kísérletezés, ugyanakkor a fokozatosság és a folyamatosság jegyében menjen végbe.” A jövő, bár a *dekonstrukcióban* csak abszolút veszélyként tud fölsejleni, szörnyűségként tud megmutatkozni, az írás másféle fogalmával fog dolgozni. Derrida kérdezői stratégiájának tagadhatatlanul megvan a jövőt formáló ereje.

Tapogatózó gondolkodásunknak, hűséggel és figyelemmel fordulva a jövődönék a jelenben, „a tudás berekesztődésén túl” megmutatózó elkerülhetetlen világa felé, már csak azért is el kell végeznie a szükséges dekonstrukciókat, hogy eszmecszeréinkben alakot ölthessen egy olyan politika, amely egyaránt tiszteli az igazságosság és az ismeretlen iránti vágyat.

„Derrida komoly, felelős, örömteli játékká tette az irodalmi szövegek újraolvasását és -írását, a demokrácia követelését és újraformálását. Ahogy ma másként gondolkodnánk, talán egész kultúránk más lenne, ha nem élt volna Plátón, Arisztotelész vagy Kant, ugyanúgy egész bizonyosan állíthatjuk, hogy másként látnánk korunkat, a demokráciát, talán önmagunkat is, ha nem élt volna köztünk Jacques Derrida” – írja „a letűnt huszadik század utolsó harmadának egyik nagy formálójáról” Boros János.

Derrida életműve abból a szempontból is megkerülhetetlenül fontos, hogy *az eljövendő Európa* paradigmaticus gondolkodója volt ő – azé az Európáé, amely „sosem létezett kielégítő módon, és amelynek el kell még jönnie”.

Derrida, a posztmodern egyik főguruja, az abszolút olvashatóság lehetőségétől megittasult „heroikus elvonatkozató”, kivált pedig a követőivé szegődött „metafizikai pojácák” egybemossák ugyan a határokat filozófia és irodalom, fikció és tudomány, poézis és elmélet között, ám mégsem válik minden tehén feketévé az írás éjszakájában. A posztmodern berekesztődik ugyan a maga fénytelen zárványában, a „toleráns, hátsó gondolatok nélküli, nagylelkű”, „hihetetlenül szeretetre méltó, barátságos és barátsággra megnyíló” Derrida azonban szüntelenül világt.

Rabelais-tól való távolságának patafizikai együtthatója: 89,9.

MATEI CĂLINESCU: ZACHARIAS LICHTER ÉLETE ÉS NÉZETEI

„Sietni annyit jelent – mondja Zacharias Lichter –, mint gyűlölni a világot, vagy képtelennek lenni a szeretetére; a kettő egyre megy. Aki siet, meghalni siet. Aki meghal, halált hoz a világra. Ezért nagy bűn a sietség...” – Matei Călinescu

A bolsevik rothadásban a kárhozottak kárhozottai, a tudat legkétségbeesettebb kocsmatöltelékei kézzől kézre adták a román Matei Călinescu kiskátéját Zacharias Lichter, e jelenkori héber próféta, útszéli metafizikus és groteszk lobogású bohóc életéről és nézeteiről (a könyv eredetijét Ceaușescu utasítására eltüntették a romániai könyvtárak polcairól, a szerző nevét pedig törölték a katalógusokból).

„A koldus finom ösztönével érez meg s a metafizikus lebilincselő szóáradatával kiált ki minden fonáságot, embertelenséget, hazugságot a létben s az emberi viszonylatokban, nem kímélvén a társadalom nagy vívmányait sem, amelyeket ez a világ lealjasít” – írta Zacharias Lichterről Szilágyi Domokos, Călinescu könyvének magyarra fordítója. (Az 1934-ben Bukarestben született Matei Călinescu 1973-ban az Egyesült Államokba emigrált, és ott élt 2009-ben bekövetkezett haláláig; összehasonlító irodalomtudományt tanított a bloomingtoni Indiana Egyetemen.)

Az ősrégi, kifakult, kopott ruhában, vasalatlan, pecsétes nadrágban, félretaposott, megégett cipőben járó, tagbaszakadt, otromba testű próféta távol tartja magát a munkától: magatartása egyik formája a birtoklás szelleme, a „hatékonyság” gögjétől fűtött butaság terjeszkedése elleni lázadásnak. Büszke a csúnyságára, isteni kiválasztottságának jelére. Az egyetlen foglalkozás, amit egy kelet-európai nagyváros utcáit és parkjait járva néha megenged magának, a koldulás, mert szerinte ez az a foglalatosság, melynek révén leginkább közel kerülhetünk Istenhez. „Az olyan ember, aki alkatilag alkalmatlan a koldulásra, végleges és tudatos közepszerűsége van ítélve.” Sosem iszik, mert izzó személyisége a legkisebb alkoholos hatásra is szétbomlana. Nők, akár a leg-egyszerűbb nők társaságában érzi azt az ösztönző megértést, amely szárnyakat ad, és

egyre tisztább magasságokba röpít. Minden pillanatban végtelen felelősséget érez minden ember sorsa iránt. A természet közömbösen hagyja, és elítéli az utazás modern divatját. Lüktet benne a vágy, hogy megőrüljön, mert az örület magyaráz meg bennünket – az örület megnyilvánulása vagyunk... Egész lényével a kérdezős diadalért harcol. Megkísérli eljutni arra a helyre, ahol már egyetlen válasz sem lehetséges.

„Minden, amit mondok, hazugság. Hazugság az *igen*, és hazugság a *nem*. Mindenről minden elmondható, és mind hazugság. Ontológiai értelemben semmi különbség sincs aközött, ha azt mondom, hogy Isten végtelenül jó, vagy hogy Isten személtáda, fogpiszkáló vagy rongy; még aközött sincs különbség, ha azt mondom: Isten *van* vagy *nincs*. És – ha rangsorba helyezhetjük a hazugságokat – én, Zacharias Lichter, én vagyok a legnagyobb hazugság, mert az én mondásom ez: *hazudok, tehát nem vagyok*. Ilyen értelemben nagyon közel állok az ördöghöz; néha össze is keverem magam vele.”

Azok közé az igen ritka emberek közé tartozik, akiknek sikerült legyőzniük a birtoklás szellemét. Szegénységéről méltán beszélhetünk úgy, mint *életműről*. A birtoklásra épülő társadalmat akként véli megdönthetőnek, hogy az emberek millióit megnyeri a koldulás hívéül: az új, anarchista-vallásos társadalomban a birtoklást, bár a törvény nem tiltja, az elmebaj jelének, szégyenletes betegségnek, az utálat és a szánalom tárgyának fogják tekinteni. Ebben a magasztos forradalomban helyet kell kapniuk a tolvajoknak is, hiszen lopni a birtoklás elleni lázadás egyik lehetséges formája. Mindenki szabadon és ingyen fog dolgozni; némelyek koldulni, mások lopni fognak a megélhetésükért; az lenne az eszményi, ha a koldusok a tolvajoktól kéregetnének, a tolvajok pedig a koldusokat lopnák meg.

A mai Magyarországon, bár nem egészen úgy, ahogyan elképzelte, megvalósulni látszik Zacharias Lichter létmodellje: a koldusok a tolvajoktól kéregetnek, a tolvajok pedig a koldusokat lopják meg.

„A zenével összehasonlítva minden mondatban van valami illetlen”, írta Nietzsche. Alkalmasint tehát azokban a mondatokban is van valami illetlen, amelyekben Zarathusztra ekként beszél az írásról és az olvasásról:

„Minden írott közül csak azt szeretem, amit vérrel ír az ember. Írj vérrel: és megtapasztalod, hogy a vér szellem.

Nem könnyű az idegen vért megérteni: gyűlölöm az olvasó naplopókat.

Aki ismeri az olvasót, többé semmit sem tesz az olvasóért.

Még egy évszázadnyi olvasó – és maga a szellem is bűzleni fog.

Hogy mindenki megtanulhat olvasni, ez idővel megrontja nemcsak az írást, hanem a gondolkodást is.

Valaha a szellem isten volt, azután emberré lett, most meg söpredékké válik.”

A mögöttünk levő több mint egy évszázad sokszorosán igazolta Zarathusztra látónoki szavait. A modern társadalomban, amely egyre inkább örültek igazgatta szabadtéri tébolydához hasonlít, jószerivel már csak naplopók olvasnak, a szellem bűzlik, mert elcsöcselékedett, az írás és a gondolkodás egyaránt megromlott.

Ahogy Petőfi írta: „A szellem rab, s a ronda légbe fúl.”

Rab a világ, igen, kezén-lábán bilincs...
Az volna lelken is, hanem már lelke nincs – –

Ezt pedig Albert Schweitzer írta: „Akik természetes fejleményként fogadják el a kultúra hanyatlását, azzal a gondolattal vigasztalódnak, hogy csupán *egy* kultúra, nem pedig *a* kultúra indult bomlásnak. Egy új korban egy új emberfaj új kultúrát fog fölvirágoztatni. Ez azonban tévedés. A földnek nincsenek már, mint valaha, parlagon heverő tehetséges népei, akik egy valamikori jövőben leválhatnak bennünket a szellemi élet vezetői tiszttségéből. Ismerjük a kínálatot. Egyetlen olyan nép sincs, amelyik ne volna már annyira részese a mi kultúránknak, hogy sorsa ne volna meghatározva a miénkben, a miénkkel együtt. Mindnyájukra, tehetségesekre és tehetségtelenekre, közeliekre és távoliakra egyaránt hatnak a kultúrahiány, a műveletlenség kultúránkban működő erői. Mindnyájan velünk együtt betegek, és csak velünk együtt gyógyulhatnak meg.”

Rabelais-tól való távolságának patafizikai együttthatója: 29,5.

E. M. CIORAN: A BOMLÁS KÉZIKÖNYVE

„Minden szó fáj. De milyen boldogan hallgatnám, mit fessegnek a virágok a halálról!”

A nagyszebeni román pópa fiából francia gondolkodóvá lett E. M. Cioran (1911–1995) ezerkilencszáznegyvenhét nyarán, nem valami nagy lelkesedéssel, Mallarmé műveit fordította románra egy normandiai faluban. Eközben kísértette meg a forradalmi gondolat: hátat fordít román anyanyelvének, és azontúl csak franciául ír – azon a nyelven tehát, amelyen a szintén romániai születésű Panait Istrati, Tristan Tzara és Eugène Ionesco is írtak. Fölpattant a bringájára, és visszakerekedett Párizsba. Levonta hirtelen született elhatározásának következményeit, és nyomban munkához látott.

1979-ben egy interjúban elmondta, hogy harminchét éves volt akkoriban, és azt hitte, pofonegyszerű dolga lesz, jóllehet korábban szinte soha nem írt franciául. Mihelyt azonban ezen az „elmeszesedett” nyelven próbált fogalmazni, egy csapásra óriási nehézségekkel találta szembe magát. A román ugyanis, a latin és a szláv keveréke, halatlantul rugalmas nyelv (akárcsak a magyar). Azt csinál vele az ember, amit akar, még nincs kikristályosodva. A francia viszont lezárt, véglegesült nyelv. Franciául nem lehet közzétenni az első fogalmazványt, ahogy eszébe jutott az embernek. Franciául világosan és tetszetősen kell fogalmazni. A románban nincs meg a pontos és tetszetős fogalmazásnak az a kényszere, ami a franciában.

És az anyanyelvnek meg a szülőföldnek radikálisan hátat fordító, a francia nyelvbe emigráló, ontológiai száműzetésben élő Ciorant elkapta a jöttment bevándorlók szorongása, akik olyan nyelven próbálnak írni, amely nem a sajátjuk. Dühödtt becsvágygyal föltette hát magában, hogy nem csupán *úgy*, hanem *jobban* fog írni, mint a franciák. És csakugyan jobban írt: makulátlanul tiszta, tömör és előkelő – magyarán

klasszikus – franciasággal. Noha a szülei csak románul és magyarul tudtak, meg egy kicsit németül, ám franciául szemernyivel sem többet a *bonjournal* meg a *merciniél*, belőle lett a XX. század egyik legjelesebb, vagy talán a legjelesebb francia aforistája, és még a nevét sem kellett megváltoztatnia (Ionesco eredeti neve Ionescu volt, Tristan Tzarée pedig Samuel Rosenstock). Oláh akcentusától azonban, mint maga is megvallotta, soha nem tudott megszabadulni. (A megtagadott anyanyelv bosszúja: élete végére az elmeszesedett agyú író *elfelejtett* franciául. Utolsó éveiben már csak románul értett.)

Bár a magyarokat a világ legnagyobbképubb, legelbizakodottabb nációjának tartotta, nem tudott ellenállni a magyar nyelv rettentő erejének, „a haláltusa kívánalmihoz annyira illő szavaiknak”, és azt írta: „magyarul kellene meghalnunk – vagy pedig lemondanunk a meghalásról”. Gyakran érzett kísértést, hogy „családfáját meghamisítva, ősoket cseréljen”, és „testestül-lelkestül turáni legyen, törvényes örököse a sztyeppéknek”. Az Ady óta Hunnia szellemi mappáján fároszként és zarándokhelyként világitó Párizsban órákon át magyar dalokat dúdolt magában, vagy magyar cigányzenét hallgatott: „Lelkemben romának és magyarnak érzem magam, magyarnak talán inkább, mint romának.”

Egy naplójegyzetében Adyt idézi, aki arról beszélt, hogy magyarnak lenni átok. „Persze, de mi ez ahhoz képest, hogy az ember román? Magyarország van, vagy volt; Románia nem volt és nincs. És csak annyit mondhatok róla: balsors, hogy az ember román.” A *balsors*, írja Cioran, passzív állapot, „amit az ember csak elvisel, míg az átkozottságban benne rejlik a *fordított kiválasztottság*, vagyis a nagyság gondolata, ami idegen a balsorstól”.

Jób és Chamfort tanítványa, Paul Celan, James Joyce, Samuel Beckett, Mircea Eliade és Eugène Ionesco baj- és sorstársa már fiatalon kijárta az öngyilkosság iskoláit: Heinrich von Kleist, Karoline von Günderode, Gérard de Nerval, Otto Weininger voltak az eszményképei. „Az öngyilkosságon kívül nincs üdvösség.”

Cioran, akárcsak Diogenész, a „mennyei kutya”, *üvöltő filozófus* volt. „Gondolataim ugatnak: nem magyaráznak, hanem kiobbannak.” A kétségbeesés jegesen fénylő ormaira, ahol az ő művei fogantak, magyar írástudó vajmi ritkán mer fölkapaszkodni: a Lucifer alakjában megszólaló Madách, *Az apostol* Petőfi, az elhallgatásba és tébolyba visszahőkölő Vörösmarty, az élet komédiájára és komédiásaira illúziók nélkül tekintő, a vaksors bedaráló gépezetét alkatrészekre elemző Kemény Zsigmond, az emberfaj történetének summájáról semmilyen hiú reménnyel nem áltató Tolnai Lajos, az „ezért a népért úgyis mindegy” Adyja, a sárteke bolhacirkuszából Swift módjára kiábrándult Remenyik Zsigmond.

Az életben-maradva-öngyilkossá-levés rettenthetetlen analitikusa, a lét elemész-tődésének haditudósítója, a létezés hátulütői elől heroizmusba menekülő „posztforradalmár” bölcselő ezt írta egyik levelében az anyanyelvéről: „A mi nyelvünk a legköltőibb mindazok közül, amelyeket ismerek vagy ismerni vélek. Micsoda esély és micsoda balszerencse! Egy nép, amely örök lefordíthatatlanságra van kárhozzatva.”

Cioran apokaliptikus érzékenységben és síron túli humorban fogant aforizmái időálló, nagybecsű drágakövek. Mindenhova magunkkal vihetjük őket, hogy kapóra jöjjenek, ha lesújt ránk a végromlás.

„Uram, add meg nekem a sosem-imádkozás képességét. Óvj meg mindenféle bálványimádás esztelenségétől, és távoztasd tőlem a szeretet kísértését, ami örökre kiszolgáltatna neked. Terüljön el úr szívem és az ég között. Cseppet sem óhajtom, hogy sivatagaimat jelenléted népesítse be, fényed zsarnokoskodjék éjszakáimon, Szibériáim napod alatt olvadozzanak. Azt kívánom, ki magányosabb vagyok náladnál, hogy kezem, mely tiszta, nem szennyes, mint a tiéd, soha ne formálja a földet, és ne avatkozzon a világ dolgaiba. Bárgyú mindenhatóságodtól csupán magányosságom és szenvedéseim tiszteletét kérem. Nem érdekel az üres fecsegésed, és félek az esztelenségtől, ami rá szeretne bírni, hogy mégis meghallgassam. Juttass nekem a teremtés előtti pillanatokba gyűlt mirákulumból: a békéből, amit nem tudrál elviselni, és ami arra ösztökélt, hogy rést üss a semmin, hogy megindíthasd benne az idő zsbivásárát, s ekképp a világegyetemre ítélj engem: a létezés megaláztatására és szégyenére.”

(*A bomlás kézikönyve* címmel két Cioran-mű is megjelent: az első egy aforizmagyűjtemény Réz Pál válogatásában és fordításában, és 1990-ben adta közre az Európa Könyvkiadó, a második a *Précis de décomposition* című könyv magyarítása, Cziszter Kálmán munkája, az Atlantisz Könyvkiadó jelentette meg 1999-ben.)

Rabelais-tól való távolságának patafizikai együtthatója: 0,0000000001.

ELIZABETH GASKELL: PHILLIS

„A szeretet nélkül leélt élet fabatkát sem ér. A szeretet az élet vize. Hörpöld szíveddel-lelkeddel.” – Rími

Saját fordításomat ajánlom kitüntető figyelmedbe, nyájas vagy nyájtalan olvasó, Pongrác, Szervác, Bonifác, vagy akárhogy hívnak, még ha a maga lovát dicsérő cigánynak látszom is emiatt. De hát ezt a lovat mégiscsak én ismerem legjobban... „Jó ló, az már messziről meglátszik”: szépen, gusztusosan jelentette meg XIX. századi angol nőírókat közreadó sorozatában a szegedi Lazi Kiadó.

Elizabeth Gaskell (1810–1865), a viktoriánus Angliának ez a derék íróasszonya, egy jeles kor- és szerzőtárs, Charlotte Brontë bizalmasa és élettörténetének lejegyzője, nem tojásokat karcolt hímesre, miként a régi magyar íróasszonyok, hanem papirosra rótt hímes történeteket, asszonyi melegséggel, megértő humorral, gyöngéd természet- és emberismerettel.

Amikor, életem első komolyabb fordításaként, az Európa Könyvkiadó megbízásából magyarra nyüstöltem szóban forgó művét (1968-ban jelent meg *Phillis, az unokahúgom* címmel a *Tájjfun. Klasszikus angol kisregények* című válogatásban), az írónőnek még Mrs. Gaskell volt a neve, pontosan úgy, ahogyan ő is megnevezte magát, s ahogy az angol irodalomtörténetbe beírta a nevét. A polkorrektség terrorja és a gendermaszlagos téboly a ludas benne, hogy manapság már hatóságilag tilos Gas-

kellnének hívni. Fő- és vagyronvesztéssel jár, ha lecsap rád a liberális gondolatrendőr-ség. (A gendermaszlag veleje: csak genderkutyák vannak, nincsenek egymástól elkülöníthető nőstény és kan kutyák, ez csak kényelmi szempontok diktálta „hímsovén” agyszülemény, ezeket a címkéket a kutyák ugatják rá egymásra...)

Ebben a regényében Gaskellné megejtően egyszerű históriát mesél el egy „életveszélyesen ártatlan” fiatal lány bimbózó, majd meghíúsuló szerelméről. Körültekin-tően gondoskodik róla, hogy az elmondottak és az elmondás módja között meglegyen a kellő távolság, s a romantikus történet ne fajuljon érzelmes operetté: egy alig fölserdült fiúval, a címszereplő unokatestvérével mondatja el, egyes szám első személyben. Hogy nem teljesedik be a regénybeli szerelem, annak több oka is lehet, és bizonyára mindegyik nyomós. Legnyomósabb talán a viktoriánus prudéria, amely-nek jóvoltából főhősnőnek és olvasónak egyaránt meg kell kímélnődnie az „ártatlan fiatal lányok” menetrendszerűen bekövetkező és holtig kiheverhetetlen megrázkód-tatásának ábrázolásától: hogy a férfi, akitől azt várták, hogy megnyitja előttük az éden kapuit, helyett – mivel szerelmi kultúráját alkalmasint bordélyházakban sajtá-tította el – nekik esik, mint tót az anyjának, és hörgöve-röfögve megerőszkolja őket.

A viktoriánus regények hősnőinek teste a nyakuk tövénél ér véget, és csak valahol a térdük tájánál folytatódik. Ebből kifolyólag nincs mellük, faruk, ágyékuk, combjuk, de még hónaljuk sincsen, márpedig akinek nincs hónalja, annak persze hónalj-szőr-zete sem lehet. Ágyékszőrzetükről mukkanás sem eshet, de hát hogy is lehetne ágyék-szőrzetük, hiszen ágyékuk sincsen. Nemi szervek híján nem maszturbálnak és nem szeretkeznek. A világ nyolcadik csodája, hogy néha napján miként lesznek mégis ál-lapotosak. Alighanem pólyástul születnek a világra, és soha életükben nem vetkőznek meztelenre. Soha nem mennek ki a klotyóra, nincs se székrekedésük, se hasmenésük. Nem káromkodnak, nem köpködnek, nem fújják ki az orrukat, nem köhögnek föl slejmgombócokat, sugárhányás sem tör rájuk, nem böfögnek és nem szellentenek. Belsőférgék nem kínozzák őket, vakarózni nem szoktak, izzadni is csak módjával, a menstruálásról pedig azt sem tudják, eszik-e vagy isszák... Szakadatlanul kézimun-káznak: százszámra kötik a sálakat, hálósipkákat és fuszekliket, és horgolják a csip-keterítőket. Ha már nagyon unják, illedelmesen elájulnak.

A viktoriánus angol prózában ez az kedves mintadarabja a maga módján minden rendű, rangú és korú olvasót meg tud szólítani, manapság talán sokkal inkább, mint korábban bármikor. A *Phyllis* olvasója (a görög eredetű név azt jelenti: 'falevél', 'lomb') készségesen belevész Közép-Anglia napsütötte, szénaillatú tájaiba. Úgy vagyunk vele, mint a legangolabb magyar regény (melyet akár Oscar Wilde, P. G. Wodehouse vagy Evelyn Waugh is írhatott volna), *A Pendragon legenda* Batty Jánosa: szeretjük az angol táj úriságát, és örömezt elidőzgetünk abban a pasztorális környezetben, amely mintha az antik aranykor világával tartana közvetlen rokonságot – eltekintve attól az árnyalatnyi különbségtől, hogy az antik világból szilaj pajzánság árad, Gaskellné világában viszont „megnemesítve”, „szublimáltan” van jelen az erotika, és megfelel-kezve arról a leheletnyi apróságról is, hogy a glóbusz urai, a (pf)új világrend marko-lábjai tömeges betelepítés és „multikulti” kényszerintegráció formájában felszámolási

eljárást indítottak Európa ellen, következésképp pillanatokon belül befellegzik az angol táj úriságának és pasztorális jellegének. Ha száz év múlva olvassa majd valaki az ilyen könyveket, képzelet szülte, utópisztikus meseregényeknek hiszi őket, már ha száz év múlva lesznek még olvasók, vagy ha az újbarbárság (és akkor ez a barbárság lesz a végső) meg nem semmisíti addigra az összes könyvet.

„Mintha még most is látnám a kopár, sűrű fák alig zsendülő ágai alatt, melyek napról napra sötétebb színt öltöttek. Széles karimájú kalapja hátracsúszott a nyakára, keze megtelt illatos erdei virágokkal. Alig vette észre, ha ránéztem. Gyönyörködő figyelemmel hallgatta a szomszédos fák és bokrokban megbúvó madarak csicseregését. Csodálatosan utánozta a legkülönbébb madarak énekét... Phillis, az én unokahúgocskám rózsához hasonlított, mely viharoktól oltalmazva virágzik egy magányos ház napos oldalán.”

Zoli, Piri, Feri, Sári, vagy akárhogy hívnak: remélem, nem hiszed komolyan, hogy csakugyan rád akarom tukmálni ezt vagy bármelyik könyvet. A világ gyalázatos állapota nem engedi, hogy idődet regények olvasására fecsérjed. Bőven elég, ha tudomást szerzel róluk, és szaporán továbbblódsz, hogy elvégezhesd soron lévő teendőidet. Munkálkodj, ne okoskodj. Műveld a kertet. Hímezz tojást, szőj vásznat, áss kutat, verj kötelet, fonj kosarat, önts harangot, süss kenyeret, főzz szappant, égess szenet, vess téglát, vájj teknőt, sajtold mustot, aszalj szilvát, nevelj kecskét, ültess diófát, gyárts kereket, készíts furulyát. A saját állapotodon is van mit reparálnod, tán többet is, mint a világn. Arra meg pláne nem buzdítalak, hogy gyorsan és sokat olvass. Ne légy „mennységolvasó”, mert, ahogy Nagy Lajos írja, „a mennységolvasás ... semmi esetre sem komoly olvasás, nem igazi szórakozás, nem élvezése a műnek, még kevésbé elmélyedés benne, olyan, mint a festmény előtt nem megállni, hanem képtárakon átnyargalni. Aki a *Háború és békét* két nap alatt elolvassa, az nem méltó a műhöz, az jobban tenné, ha kártyázna.”

Degesre olvashatjuk magunkat, ezzel azonban fikarcnyit sem változtathatunk a magunk vagy a gyerekeink sorsán. Nem a szavakon függeszkedők, a betűk szaporítói és túltápláltjai, hanem csak a természet törvényeit betöltők, az erőszakmentes együttműködés gyöngéd művészetében jártasak szavatolhatnak – föltéve, hogy „szavatolási pozícióba” juthatnak olyan mesterek, mint például a lovasíjász Kassai Lajos és a tündérművész Kovács Gyula –, hogy a Föld valamennyi lényé, ember, állat, növény fennmaradhasson és egészségesen élhessen. Ha nem ők adhatják meg a jövő alaphangját, végszükségben a rontás elhárításának jól bevált házi módszereihez folyamodhatunk: szárított varangyos béka porát, görény ürülékét, patkány nyálát, döglött hiéna fakadékat csempésszük a (pf)új világrend markolábjainak italába. Ha ebből sem értenek, lószart facsarunk a szájukba, és belehugyoztatunk a kutyanokkal.

Rabelais-tól való távolságának patafizikai együtthatója: 24,3.